

A HOLTAKAT LÁTÓ*

I.

Este van az idő már, munka után, sőt a vacsora is elmúlt s a fáradt, eltörődött emberek még egy kicsit beszélgetnek pipaszó mellett az ereszet alatt. Híre jár ismét egy hazajáró léleknek és ez a tárgy különböző földöntúli csodákra tereli át a beszédet. Az ereszet túlsó végén a sötétben ülnek vagy álldogálnak a fal mellett, de minél titokzatosabbra fordul a szó, annál jobban húzódnak a világosság felé. Beszélnek egy Fésűs nevű emberről, a kinek ördögi tudománya volt, míg élt, s mikor a minapában meghalt, két hétig haldoklott, mert nem bírt meghalni, míg ördögi tudományát át nem adja. Az úgy ment volna, hogy valakinek kezét kellett volna fogni a haldoklóval, a ki ekkor azt mondja: «négyön vöttem, négyön adom» s ezzel átruházta volna a kézfogóra a tudományt. De nem akadt senki, a ki kezét mert volna vele fogni s ezért tartott két hétig a haldoklása. Utoljára a sőprővel fogott kezét s arra hagyván a tudományát, utána hamarosan meg is bírt halni.

Ezt egészen komolyan beszélnek, csak a végén nevetnek, hogy a seprőre maradt az ördögi tudomány, mely által tudott a holtakkal is beszélni az, a ki «négyön vötte, négyön adta.» Más tudománya pedig az volt neki, hogy le tudta hozni a csillagokat az égről és bevitte a szobába.

– Egyször mögint dicseködött evvel – mondja egy öreg – hát mondtam neki: hozd le a fiastyúkot... Hát csakugyan behozta a szobába.

– Maga azt hiszi, hogy a fiastyúk csillagai csak akkorák, mint amekkorának az égen látszanak? – mondjuk neki. – Nagyobbak azok, mint az egész Magyarország, hát hogy vitte volna be a szobába.

– Nem is úgy mondom én – feleli az öreg, – hogy magukat a csillagokat hozta volna be, hanem úgy tudta csinálni a tudományát, hogy mink odabent láttuk a fiastyúkot. Előbb eloltotta a szobában a lámpát, hogy

* Tömörkény István: A holtakat látó. In: *Ne engedjük a madarat és más holmik.* Franklin Társulat, Budapest, 1911. 71-112.

tökéletesen sötét maradt a szoba. Akkor kimönt, kisvártatva begyűtt. Behoztam, – mondja, – itt van a padmalyon... Ott is láttuk valamennyien a fiastyúkot mind a fiával.

A történet ebben a formában nagyon hasonlít a spiritiszták sötétszobás szeánszaihoz, s mutatja, hogy csakugyan nincsen új dolog a nap alatt. Ennél azonban még különbet említ egy másik öregember, bizonyos Sebők Jakab nevezetű, az előbb szólottnak testvére. Ő valami Takács nevű embert mond, a kinek olyan hatalma volt, hogy lelketlen tárgyakat meg tudott mozdtítani a nélkül, hogy hozzájuk ért volna. Ehhez már többen hozzászólnak, a kétely általánosabb, mire Jakab bácsi ránt egyet a vállán, a mi annyit jelent, hogy nem bánom én, ha nem hiszitek is. Azután kurtán mondja:

– Hát pedig én magam is láttam.

– Mit látott kend?

– Azt mondta az a bizonyos embör, hogy a villát az udvarrul behívja a szobába. Leszúrta a favillát az udvaron a földbe, aztán a szobaajtóból mondta neki: Gyere be villa. A villa bemönt. Hun egygik ágával lépött, hun a másikkal. Így-e, mint az embör.

S Jakab mutatni kezdte, mint haladt be Takács hívására a szobába a favilla. Czáfoló szót senki sem mondd rá, inkább elgondolkoznak fölötte, azután ismét ama hazajáró halottra kerül a sor. Azt általánosságban emlegetik, hogy csakugyan úgy van, a halott volt otthon és családját meglátogatta. Felesége igen sírt is azután, hogy bizonyosan valami baja van szegénynek a túlvilágon, de leánya, a ki előtt többször megjelent a látomány, megnyugtatta az anyját, hogy nem panaszol a halott semmit. Persze az emberek nem tudják úgy elmondani e dolgokat, mint a hogy Flammarion elmondja az ő eseteit, de hogy mondják mégis, az ténydolog. Állítják is, hiszik is, hogy a lélek olykor megjelen és látható, még a nagyon vonyító kutyáról is az a hit, hogy olykor lelket lát. Például azon Bernát János nevű lélekről, a kiről itt ép most szó van, levelet is kaptam. Egy ismerős tanyai küldte, a ki az unokája toktollával olykor «diktákat» szokott írni. Nagyobb bizonyság okáért itt az egész levél:

Az Lengyel Szónszéd jában Történt Egy halót látás és még hózá veleis Beszél tek majd nem minden Napestéjén az Elhúnt Bernát Jánóssal az Léjanjga Étél es mondja Annyá Nak hogy az Édes apám megént it Vólt és Vele is Beszél getem és mómá Annya a Lánynak mit Beszél apád hát semit sem mómá Az Lejány Tiszteletel Tömörkényi urnak.

Ez meglehetősen rövid «dikta», de a ki küldte, így véli igaznak s mások is beszélnek, ő ugyan úgy mondja, hogy a leány mondta: beszélt vele az apja, de mikor anyja kérde, hogy mit, azt feleli rá: semmit. A levélből azt az értelmet kell kihámozni, a mi nincsen benne, hogy mint lehet ez? Emez az esti társaság ellenben úgy mondja, hogy csak panaszt nem mondott semmit a lélek a leánynak, vagyis hogy a lélek megjelenése miatt az anyjának sírásra oka nincsen. Ebben meg is állapotodtak, bár vannak, kik azt tartják, hogy a lélek csak akkor jár vissza, ha valami baja van. Ha például valamely pénzéről vagy vagyonáról nem tett rendelkezést, vagy ha tartozott valakinek s azt fizetetlen hagyta, továbbá ha az utána maradt örökség osztásakor igazságtalanság történt, valamint ha bármely a lélekre is kötelező dologban rendtelenség maradt utána. A modern spiritiszta médium által idézett szellemet csak ebben a formában a hazajáró lélek elnevezés alatt ismeri a nép s ez a lélek nem levélírással és harmonika-húzással, hanem ablakveréssel, bútorok zörgetésével, köcsögök földhöz vágásával és bús sóhajtozásokkal ad tudomást jelenlétéről. Persze levelet nem is írhat, mikor a betűket nem ismerte, a harmónika-húzásához pedig errefelé leginkább csak a borbélylegények értenek. Így a hazajáró lelkeknek nem marad más hátra, mint azon munkálatok, melyek a sóhajtozástól a cserépedényeknek a falról való leveréséig terjednek.

Ebből azonban nem lehet kitapasztalni, hogy voltaképpen mit akar a jelenés? Miért jön haza? Miért láttatik egyik kapálni a földben, bár kapája nyomán a föld nem fordul s miért zörög a másik a konyhában a vizesköcsögök között, akár csak a macska? Nem lehet belőle megtudni, hogy mit akar, semmiképpen sem lehet megtudni, pedig rendkívül él az élők lelkében a gondolat, vajon elhaltaik mily helyen, jó helyen s jó sorsban vannak-e? Öreg asszonyok, kiknek már nem igen van egyéb dolguk, mint a halálra való készülés, örökké ezzel foglalatkoskodnak. Bár hiszen más is, a ki csak hívő. A mennyeknek napfényes és bájos országát, a poklok örökös lángjait s a purgatorium tisztító tüzet, ezt az ideiglenes száműzetést itt szó szerinti szokás értelmezni s az élő lelkek fenekén fekszik az a vélemény, hogy azon léleknek, a mely hazajár, a túlvilági életben sorsa jóba foglalva nincsen. Ezért aggódnak is arányosan s ehez, gondolom, hozzájárál, hogy így pusztahelyen a halott emléke nincs összeforrvá a sírhelyével s az azon levő fából faragott vagy kőből vágott emlékkal, mert bizony a sírok messzire vannak s oda jó, ha valaki évente egyszer ráér kijutni. A szülőanya lelkében is nem a kicsi virágos sírdomb az, a miről az elhantoltra emlékezik, hanem mindig csak azon formában látja, ahogy

fején a fehér koszorúval a lejjárnán feküdt, s a hogy a szemfedő ráborult. Úgy látja olykor járni és kelni, álmában, képzeletében és mikor kukoricát ültet s lába sarkával a szem számára a lukat a földbe fúrná, hirtelen megáll, mert úgy tetszik előtte, mintha a közön áthaladna a kis gyermek, fején a fehér koszorúval (de nem jól van a fejére téve a fehér koszorú.)

... Miután a szóban forgó léleknél arról van szó, hogy az özvegye sir s bár a lánya vigasztalná, hogy a lélek semmi panasszal sincsen, az asszony ebbe még sincsen beleállapodva, azt mondja beszédközben egy ember:

– Mért nem üzentetnek a csépai embörhöz? Majd megmondaná az...

*

A csépai ember

Bizonyosan hírét sem hallották, mert nem olyan emberek részére való ő, a kik újságot is szoktak olvasni. A nép spiritisztája. Ez az elnevezés valóban ráillik annál is inkább, mert a modern spiritizmusról sem tudjuk valójában: van-e benne valami vagy csak áztatás az egész. Annyi bizonyos, hogy a nép egyes rétegei hisznek a csépai ember azon tudományában, a melynek erejével látja a halottakat, s meg tudja mondani, boldogok-e a túlvilágon vagy pedig valami bajuk van.

Híre öt-hat megyében elterjedt, mindamellet én, ki eleget érintkezem a néppel, mindössze három esztendő óta tudok róla, bár a csépai ember már valami tizenöt év óta van abban a foglalatosságban, hogy látja a halottakat. Ép ezen a nyáron lesz három esztendeje, hogy egy pusztai csoda megtekintésére mentem a Pálinkás-erdőhöz, a melynek a sarkán egy fahegyen a szűz Máriát látták, a mint forgott köröskörül, akkor hallottam legelsőbb említeni a csépai embert. De azóta gyakran lehet hallani a nevét. Hogy most ezt mondta meg, most meg amazt mondta meg. Csépa ide jó messze van, Szolnok megyében s mégis erről a tájról is egyre zárandokolnak hozzá, nemcsak vénasszonyok, hanem különféle korú emberek is, a túlvilágon levő halottjaik sorsát tudakolni.

A benne vetett hitet növeli az ember egyszerűsége. Azok a csodatételek, a melyek a nép érdeklődését fölköltik, rendszerint üzletek szoktak lenni. Ha valamely kút vizében vagy ház ablakában meglátják a Máriát, ott hamarosan meggazdagodik az ájtatos tulajdonos a kegyes adománypenzekből, azonnal épül oda korcsma is, azután árulnak ott gyertyát,

viaszkszobrot, szentképet, továbbá ponyvafüzetet a hely történetéről, mindent jó borsos áron. Igy azután terjed is a hírük, mert mindaz erősen hiszi és vallja, a kinek csak jövedelme van belőle s a ki esetleg kételkedni merne, annak elnyomják a szavát. A pécskai embertől, a hol szintén Mária-látás van, kérdezték: «Csakugyan igaz, hogy kendteknél az árokparton megjelent a Mária?» – «Hát hogylene volna igaz» – felelte az ember – «mikor még a zsidó boltos is hiszi.» Hát miért ne hinné, mikor azóta négyakkora forgalma van, mint azelőtt.

A csépai embernél, mint a hír is mondta, mindebből semmi sincs. Sőt ép a falujában van a legtöbb kételkedője, ott egész kurtán csalásnak tartják a dolgát s Csepárról csak elvéve folyamodik hozzá valaki. Maga az ember egyszerű napszámos s csak este lehet vele beszélni, mert nappal dologban van. Kaszál, arat, dologra jár, vagy dinnyecsősz, meg szőlőmunkát vállal a nagyobb fiával, ebből tartván fent a családját. Mert fölvilágosításaiért, miket a halottakrúl ad, pénzt nem kér. A ki akar, azon két gyertya árára, a melyek az esti beszélgetés alatt égnek, ott hagyhat a szomszéd asztalon pár krajcárt vagy egy hatost, de, úgy mondják, az is csak újabb keletű szokás, régen az ilyesmit sem túrte. Nincs is gazdagsága semmi. Mindössze egy egészen kis házacskája van a falu szélén, a miben lakik, annak az udvarára is csak egy másik ház udvarán keresztül lehet bejutni. Ha tisztán üzlet volna az, a mit csinál tizenöt esztendő alatt, máskép is állhatna szénája.

Hát így ver a szó róla a határban, hallatszik itt is, ott is. A dolog bizonyára érdekes, én legalább annak nézem: egy napszámos, a ki a verejtékes munkából este hazamegy, hogy pihenés helyett messziről jött emberek halottairól beszéljen ingyen. Hogy a beszédje mit ér, nem keresem, mert minek is keressem. Ha a spiritiszták kopogó asztala, guruló forintja s egyéb ilyes eszköze írathat rossz verseket Petőfivel, akkor a csépai embernek is van annyi joga, hogy a holtakról beszélgessen. Beszéde különben nem ártalmas senkire, semmiféle köztekintetnek nem kell miatta aggódnia. A hozzá érkezőket, a kételytől úzótteket megnyugtatja, imádkozást rendel a holtak üdvéért s legföljebb egy legolcsóbb fajta csendes misét ajánl mondatni. Ez okból a papság sem kifogásolja. Hangjában van önéretesség. – «Maga, jó ember» – volt eset már rá, hogy mondta, – «káromkodott az úton, mikor jött, hát én magának nem is mondhatok semmit.»

Alighanem ezek a dolgai emelik a híret, minél messzebb helyen, annál nagyobbra, mert a tulajdon hazájában ő sem próféta. Itt a mi határunkban egész legendakört szőttek-fontak róla, mert innen nagyon járnak hozzá,

pedig köztünk és Csépa közt ott fekszik az egész Csongrád megye, hosszában.

Azonban most már mindegy, akár keresztben, akár hosszában. Csak elő a kocsit, aztán gyerünk Csépara, nézzük meg a csépai embert.

II.

Csépa ide tizennégy óra járás kocsin, beleszámítva itt-ott az apró megállásokat, míg a lovak abrakot esznek. Nem úri lónak való fuvar; az úr a lóban is úr, az fáradalmakat csak sportból bir csinálni, nem pedig közös nap munká gyanánt. A minthogy a leghíresebb akrobata is csak egy nap bírna versenyt kaszálni, másnap kidőlné a sorból. Tizennégy óra oda hajnali háromtól esti ötig, akkor tíz órai pihenés hajnali háromig, akkor megint vissza az eső által megrontott úton tizenöt, óra hosszát esti hatig. A harminckilenc órából huszonkilenc órát útban voltak a lovak s csak tíz órát pihentek, azt sem talán födél alatt, mert bizony a csépai vendéglő még nem jutott el odáig, hogy istállója is lenne, hanem csak úgy kint az udvarban a saroglyához kötve, az esőben. A megvetett, lenézett, girhes apró parasztló munkája ez. Meglódul, előre s lefelé nyújtja a nagy fejét (úgy tetszik, mintha a két nagy lófej húzná az egész kocsit) s öt-hat óráig eszébe sem jut, hogy pihenni is lehetne. Hát ilyen lovak kellene ide, meg hozzá való jó erős kocsi, a mely valahol a puszta közepén nem mondja föl a szolgálatot és hely van benne az elemózsia részére is. Mert hotelek s egyéb ilyen finom dolgok nem akadnak útközben, csak útszéli csárdák vannak helyel és közel, a melyek előtt kifog a kocsis abrakolni s azon idő alatt az utas is ehet, ha van mit. A tarisznya és kulacsorszak már rég letelt az úton járó emberről, a helyett az ilyen hosszújárású kocsiban nagyon alkalmasak az ülésládák, azokba mindenféle ételt-italt el lehet rakni. A ki nem föltétlenül kívánja a meleg ételt, hanem szalonnán, hideghúson, madárlátta kenyéren és kútvízzel kevert borocskán is el van, nagyon jól megélhet az ülésládából.

Ilyen alkalmas kocsija van éppen a szomszédnak, Muladinak, a ki nevezetes fuvarba járó ember. Volt már Csépán vagy húszszor, mindig olyanokat szállítva oda, a kik holtjaik iránt kérdezősködtek a csépai embernél. Járhatott volna ugyan már többször is, de ki szokták várni, míg rendszerint öt utas együvé kerül, akkor aztán fejenkint két forintot fizet minden személy.

Elég olcsó utazás, tekintve, hogy az út hajnalán előbb még a kocsival össze kell szedni az utasokat a tanyák között. A lovacskáknak ilyenkor nehéz dolguk van, míg ez a mi utunk sokkal könnyebb, így hát kettőnkre hat forintban meg is történt az alku. Muladi hajnali fél háromkor pontosan beállított a tanyaudvarba, fölraktuk a cókókot, az egyetmást meg a miegyemást és az encsembencsemet, Muladi belerázta magát a subába s miután kalaplevétellel kérte jóakarátát az utassegítő Istennek, megindultunk. A sötét úton itt is, ott is apró piros tüzek, mintha szent János bogarai röpködnének, de nem azok. Az út a korai sötétben már tele van kocsival, viszik be a magyarok a hetivásárra a búzát, kukoricát és pipázik valamennyi a zsákok tetején. Evés csak később lesz, négy óra múlva, mikor beérnek, addig a füsttel szórakoznak. Muladi is, kerülgetvén a kocsikat, rágyújt s idő múltán, hogy világosodik, nagyon öreg asszonyra kiált, ki egy kocsi hátuljában ül, paraszti szokás szerint hátrafelé.

– Jó röggelt körösztyanyám!

– Jó röggelt. Hova mégy?

– Az embörhöz . . .

Az öreg asszony szóvalan integet, hogy jól van no, csak menjen. Megyünk is. Közben kis eső van, a mely a hogy elmúlik és Dorozsma felől vörös lángok között a nap föltojja a fejét, gyönyörűszép kettős szivárvány mutatkozik. Néphit szerint a szivárvány arra való, hogy az égből lehullott felhők helyébe a tavakból a vizet fölszívja, de Muladi nem ezen, hanem bibliai alapon magyarázza, idézvén azonnal az ó-szövetségből, hogy az isteni kiengesztelődés jele.

– A meddig szivárványt láthat az embör, nem lössz vége a világnak – mondja meggyőződéssel.

Hát már addig ne is legyen, a míg el nem érünk Csépara. A lovacskák is ilyen véleményben vannak; nagyhamar átszaladunk Dorozsmán, Szatymazon, Fehértón, Sándorfalván s fél hét van, mikor egy útszéli csárda előtt meghúzza a gyeplőt Muladi, hogy ott majd itat és abrakol. A csárdás kijön a házból s hogy megtudja, merre van utunk, elmosolyodik. Olyanforma mosolygás volt ez, a mellyel azt a gondolatát takarta el: nini, már az úrféle is . . . Közben, hogy sört hoz az ételhez (mert nem úgy van itt, mint szögény helyen), mondja, hogy azért ő is volt már ott az embernél, régente, valami tíz év előtt.

– Sokan mondják, – szól – hogy jól mondja, a mit mondd, másoknak pedig nem találja el.

– Magának megmondta-e?

– Én bizon – felel tűnődve az ember – már nem is tudom. Régön volt nagyon. De hallok a beszélgetést róla, mert a kik ezön az úton járnak hozzá, igen csak mögállnak itt.

– Sokan járnak?

– Hát . . . Hát csak a városban bent is van két fuvaros, a ki öregasszonyokat hordoz Csépára.

Itt még csak ennyit tudtak. Mentünk tovább, virágos akác-erdők között visz több óra hosszát az út; a hol ritkulnak a fák, távol majorok látszanak a rét reggeli ködében s néha előtűnik Árpád, a mint fehér kőből faragva lakik a pusztaszeri síkon.

A másik állomás délfele Csányon van, egy útszéli korcsma előtt. Kérdezi a gazda, hogy hova megyünk s fejét csóválva mondja: hej, már én is szeretnék oda egyszer elmenni. Beszéli, hogy mily sokan járnak ezen az úton át arrafelé. Egész búcsúk. És csodálatos, mondja, a jól megrakott kocsiban az asszonyok mind szomorúak, míg visszafelé jövet vidámak. Van úgy, hogy nála hálnak, ha nem bírják a lovak az utat már tovább azon a napon. Egy rokonával, kit sohasem látott, messze lent a Bácskából, csak ily módon bírt találkozni.

– Az is Csépára ment?

– Oda. Visszajövet megint beszólt.

– Aztán annak mit mondott a csépai ember?

– Hát azt mondta, hogy ne sírjon annyit az elhalt gyerek után. Mert ő látja a gyereket, de az tetőtől talpig csupa víz, úgy el van ázva. Hát ne sírjon, hogy a gyerek megszáradhasson.

(Régi néphit ugyanis, hogy a szülőanya sirató könnye mind az elhalt gyermek sírjába folyik). Beszélte továbbá a korcsmás, hogy mikor a lovak úgy kiállnak, hogy egy nap nem bírnak elmenni Csépaig, az nem attól van, mintha a lovak rosszak volnának. Hanem némely utas mellé az összes halottai föltelepednek a kocsira, hogy vele menjenek. Néha negyven halott is fönt ül a kocsin. Hát a lovak persze nem bírják el a terhet. Muladi szótlán helyesel, majd pedig mondja:

– Ismeri a tekintetös úr az Oltványi Ferkót, ott mifelénk, a Zákányba?

– Nagyon.

– Hát az is gyütt egyszer. Együtt gyüttünk. De nem bírt a nagy erős lovaival egy nap alatt tovább gyünni, csak idáig. Itt mög köllött hálni.

Jön be a csárdába egy öreg ember, festőnek való vén sunyi ábrázatú öreg. Pálinkázik és szinte beszélni kezdi, hogy ő is szeretne már egyszer Csépára menni.

- Gyere el – mondja a korcsmárosnak. – Elviszlek ingyen a kocsimon.
- Nem megyek én kenddel – felel amaz.
- Már miért?
- Mert kend nem igaz ember, kendnek úgy sem beszél a csépai ember.
- Már mért ne volnék én igaz ember?
- Nagyon sok töreket eladott már kend muskotály gyanánt.

Ez a Csány dohánykertész község, a dohányból él s így mindenféle sorsát a dohánnyal példázza. A «sok töreket adott el muskotály gyanánt» azt jelenti, hogy sok tarka macskája volt az öreg úrnak. Így is felel a szóra:

– No, az nem úgy van. Az régen volt. Van annak már harminc-egyven esztendeje.

Hm, harminc-egyven esztendeje. Abban az időben a tájakon furcsa világ volt s az öreg úr alighanem még a lovonjárók közé tartozott. Célszerű lesz innen elcihelődni. Megyünk is, csak a lovak megeszik a kukoricát. Azután azonnal vágatásban indul a két kis macska. Mondom Muladinak, hogy ne eressze őket ilyen nagyon, de Muladi a fejét rázza és azt mondja: muszáj. Ott kell sietni, a hol lehet, mert túl a Tiszán majd olyan rossz út következik, hogy két óra hosszat is lépésben kell menni. Hát akkor jól van, gyerünk; erre a kocsi nem ültek föl a halottak. Haladunk is, Csongrád alatt átjutunk a Tiszán s a töltést megkerülve, már látszik a csépai templom magas tornya. Itt csakugyan lépésben kell járni, de nem igen veszi észre az ember az út hosszúságát, mert Muladi előveszi a fuvaros furfangot és szóval kezdi tartani az utast. Mindig van tárgya s ha mindentől kifogy, a katonadolgoit kezdi beszélni. Káplár volt valamikor odalent Olaszországban, de háborúban nem volt, mert mire ő oda leért «összebékültek a királyok». Miután már többször jártam így vele, kocsin, körülbelül az egész élete történetét ismerem, de ő a mélységekből még mindig elő bír valamit halászni. Pedig szinte rossz hallgatni a sok nyakatekert német szavat, miket ilyenkor a beszédjébe kever. Elsprekkoja, hogy mint volt az, mikor őt Kapodisztriából Venéciába petekunknak cukitálták (als Bedeckung zugetheilt.) Ilyenkor úgy jár-kei a Placcammarkón (Platz San-Marco), hogy szinte gyönyörűség. A nagy beszédnek az a haszna, hogy egy jó dűlőúttal tovább megyünk a vetések között, mint kellene, szóval Muladi, a híres fuvaros, eltévedt. A búza ebben a földben, a mit évezredekig járt a Tisza, nagyon dús és nem lehet belőle kilátni s takaros időbe kerül, míg a helyes útra vergődünk. Mert hiszen voltaképen itt az Alföldön jó lóval nem volna távol semmi, ha toronyirányban lehetne menni, hanem hát a vetések mindenütt az útban vannak (az isten panaszkép ne

vegye), mert amúgy nagyon jól van, hogy útban vannak, bár még többen lennének.

De azért idővel csak eljutunk Csépara. Dombos helyen van a falu, látszik a fekvésén, hogy azelőtt a partjáig kiszolgált a Tisza. A régi nádasok helyén most buja búzavetések. Szép nagy temploma van, így a külső oldala felé, a melynek tornyában az óra minden oldalon másféleképp jár s így nem lehet ellene panasz semmi, mert hiszen mindenki olyan időt talál rajta, a milyent akar. Áthaladunk a falun, mert az ember egészen a túlsó végben lakik. Régi jász nemesség lakja ezt a falut, a neve is Nemes-Csépa volna igazság szerint. Az utcákon csak itt-ott találni embert, ilyenkor oda vannak a földekben dologra. A háznál is, a hová behajt a kocsi, csak asszonyokat találunk. Az emberhez szomszédos ez a ház s azok az utasok, kiket Muladi ide fuvarban hordoz, itt szoktak meghálni. Nem pénzért, hanem csak úgy isten nevében.

– Itthon van-e az ember?

– Nincsen – mondják – odakint van szállót kapálni.

No akkor szépen vagyunk. Hiába jöttünk ezen a lassú úton.

– De estére – vigasztal a jász menyecske – hazagyön eő.

– Bizonyosan?

– Hogyne, – feleli meggyőződéssel – eő azt már odakint tudja, hogy látogatására gyöttek, hát biztosan hazagyön.

Hát most már meg kell várni, míg hazaér.

III.

Miután csak este lehet beszélni az emberrel, addig a vendéglőben ülünk. Egy utcára nyíló szoba az egész, de van benne tekeasztal is, leterítve. A téri tőn egy lap papiros, azon komoly figyelmeztetés, hogy hitelbe nem lehet billiárdozni. Ha hozzáteszem, hogy a csanyi csárda falára pedig ez a kis vers van írva: «Úgy nézz pajtás a szemembe, Hogy nem adok ám hitelbe!» – el kell ismerni, hogy ezen a vidéken a hitel-viszonyok igen szomorúak.

A vendéglősné különben, szegény, alig két hete temette el tizennégy éves leánykáját s megtudva utunk célját, emlegette, hogy bizony neki is jó volna már elmenni az emberhez. Megkérdezné, hogy mit csinál a kis halottja.

– Miért nem megy el hát, mikor itt van a harmadik utcában?

– Tudja isten – mondta – azt mondják, hogy nem igazat beszél. Innen a faluból nem igen jár hozzá más, csak a Mária-asszonyok.

– Csalás az egész – szól a másik asztaltól egy magas jász, a ki hosszú, hajlított szárból szívta a tajtékpipát – csak csupa népbolondítás. A pénz, a pénz teszi.

Az ellenvetésre, hogy hiszen nem kér pénzt az ember, mondják hogy ez is így van. De ez csak számítás lenne, hogy annál jobban adjanak neki. Mert járnak ám oda előkelő urak is, a kik sok pénzt ott hagynak.

– De akkor mégis csak mondd nekik valamit, a miért fizetnek. Ha semmit sem mondana igazat, miért adnának neki pénzt?

– Hát valamit mégis csak eltalálhat, – engedik meg – mert másként nem hagyának nála ötforintokat, tízforintokat.

A háztájék, a hova este elmentünk, nem mutatott semmit ezen papírpénzekből. Elöl egy rendes épület s nagyobb udvar, de ez másé; csak ezen keresztül, egy rozoga kerítésen át lehet bejutni abba a kis udvarba, a melynek oldalában, a falu szélén, egy kis, fehérre meszelt házacska áll. Egy szoba, kamra és konyha az egész. A szobában két ágy, asztal, pad, néhány szék s az a karos pad, mit paraszthelyen kanapénak szokás nevezni. Oldalt üvegszekrényben egy a tetőgerendáig nyúló primitív Mária-szobor a Jézussal. Az üvegszekrény fekete faloldalára rá van írva, hogy Mészáros Ferenc készítette az egészet, a ki fia a csépai embernek és asztalossegéd.

Az asztalnál vacsorázott a földmunkás fiával a csépai ember s az asszony is, behordván az ételt, szintén leült enni. A két ember, azon fáradtan és porosan, a hogy a szőlőmunkából jöttek, a padozatlan hűvös szobában ingujjban, igen jóízűt kanalaztak a tálból, a miben pirított szalonnával készült krumpli-leves volt. Utána hatalmas tál mákos-csík következett. Hétköznapra ez már igen előkelő vacsora volna mifelénk, de itt más a szokás. Itt a reggeli és a vacsora a fontos, déltájban pedig csak egy darab kenyeret eszik a munkás s csak akkor van estebéd, mikor alkonyatkor a munkából hazajönnek.

Köszönés után csöndesen helyezkedtünk el a székeken az ágy mellett, szemközt az evőkkel, míg Muladi, mint itten már járatos férfiú, negédesen támaszkodott a másik ágy lábához. Az asztalon kis petróleumlámpa világított. Az estebéd beszéd nélkül folyt; mikor az étel elfogyott, a fiú mondta: anyám, hozzon vizet, mire a koros asszony vízért sietett. (Ahányan szegediek ott voltunk, hárman, összenéztünk, mert mifelénk ez nem szokás.) Azután Muladi és az ember között a szőlőmunkáról folyt

a beszéd. Erősen őszes, nagyhajú a csépai ember, barázdált arcú, sovány. Homloka fölöttébb magas, mi a sovány fejet a nagy, juhászos hajjal különös formában mutatja. Rekedt hangon beszél s hangján látszik, hogy nem tűri az ellentmondást. Közös vonás ez mindazokkal, a kiknek a szavaira figyelni szoktak; hasonlót lehet tapasztalni tanárok, tanítók, prédikátoroknál, kiknek szavaiba a hallgatóság nem vág bele, hanem csak hallgatja a beszédet. Vannak itt most vélemények, előre-hátra, a természéről, a kötözésről s különösen hosszasabban állapotnak meg a karózásnál, a mely itt még nem általános, végül a permetezéshez jutunk; a melynek a csépai ember határozottan ellensége. Azt mondja, ismer ő olyan szőlőt, a melyet permeteztek, még sem hoz az idén semmit, míg a másikat sohasem permetezték, mégis terem. Ezt oly komolyan mondta, mint valamely borászati vándortanár. Nem szoltam ellent, mert az öreg egészen logikus alapon áll. Ő ugyanis csak a holtakat látja, a peronospora pedig eleven s így nem csoda, ha nincs vele ismeretségben.

Hallgatunk. Az ember néha ránk tekint az asztal mögül. Úgy mondatik, hogy ez úgy van, hogy mikor valaki így ül előtte, a háta mögött összes halottaik megjelennek s a csépai ember azokat sorról-sorra látja. Látja, hogy milyen sorsban vannak, látja korukat, hajuk színét és annyira látja őket, hogy bizonyos esetekben a haláleset módját is meg tudja mondani. Muladi közben elmegy, hogy valahol zabot vesz a lovaknak.

– Messziről jöttünk magához, jó barátom – mondom – holnap még hajnal előtt indulnunk kell vissza, hogy estére odaérjünk.

– A halottaik végett gyöttek? – kérdezte az ember bizalmasan.

– Igen, – mondtam – hogy talán tud felőlük.

Valami sokat nem mutattunk ott a széken. Egy lefordított gallérú katonablúz volt rajtam, egyik kezemben ócska lóden-kalap, a másokban hosszúnyelű, nyeregbe való fokos, a társam (a feleségem) bekötött fejjel, a mint az ilyen parasztkocsizáshoz már öltözködni szokás. Valami olyan falusi kisbérlő-formának nézhetett bennünket az ember. Egy kis gyerek, a ki a szobában lábatlankodott, azt kérdi:

– Meggyújthatom a gyertyákat?

– Meg, – mondja neki az anyja.

Az üvegbe falazott Mária-szobor előtt feszület állott, mellette két oldalt egy-egy szál gyertya. Ezeket kénes masinával meggyújtotta a gyerek s mindössze ez volt az egész aktus a mivel a vacsora utáni padozatlan szobát ünnepélyes formába akarták emelni. Az ember pedig beszélni kezd. Előadása módjában semmi komédiásság, a mi meglepő, mert az

álmadozók, a rejtőzők s az ördögi tudományosak általában igen gesztusos színpadi magyarok. Ingujban van az ember, félkönyékkal az asztalon s mondani kezdi:

– Magának látom huszonnyolc halottját. Van köztük egy hároméves, egy tizenkilenc éves, egy huszonhárom éves férfi, golyó általi halálban, egy negyvenhat éves magas barna férfit is látok, van egy huszonnyolc éves asszony, gyermekágyban halt el, van egy hatvanöt éves pirosképű barnás, állásbeli ember, van egy – – s így sorra mondta, de gyorsan mind a huszonnyolcat, mígnem legutoljára egy egészen ősz, nyolcvanhárom esztendő embert látott.

– No, meg vagy fogva, öreg – gondoltam akkor, a mikor beszédét befejezve megállt. Oly gyorsan mondta el a huszonnyolc halottat, hogy lehetetlen volt ellenőrizni, vajon igaz-e az a negyvenhat éves, a hatvanhárom éves s így tovább, hanem csak arra ügyeltem, vajjon mondd-e olyan halottat is, a milyenről nekem tudomásom nincsen. Nyolcvanhárom esztendőre nem emlékeztem, sem gyerekágyban meghaltat, sem golyó által meghaltat nem tudok a halottak között.

Kis szünet állt be. Azt mondják ugyanis, hogy annak a halottjait is elmondja a csépai ember, a ki neki üzenetet küldött. De azt neki nem kell tudtára adni, ő maga szól, hogy «magától izent is nekem valaki valamit». Vártam hát, hogy ezt mondja, mert csakugyan próbaképen izent a napam, hogy mondaná meg, az ő halottai mint vannak. De nem szólt az ember az iránt semmit (lehet, hogy nem elég ideig váraкоztam). Mondom is aztán, hogy üzenetet is küldtek neki, a mire ismét szól az ember:

– Tudom – mondta. – Annak tizennyolc halottját látom, valamennyi barnás. Van köztük egy négy esztendő egy – – s így sorra mondta a tizennyolcat. – Bajuk – folytatta – egyiküknek sincs, sem ezeknek, sem azoknak. Az a huszonnyolc halott a szentháromság templomában van, emezek pedig a boldogságos szűz templomában.

Kis szünet után magyarázólag tette hozzá, integetvén a felkönyökölt kezével:

– Mert nézze, akiknek bajuk nincsen holtaknak, azok nem is lehetnek máshol, mint vagy a szentháromság templomában vagy a Boldogságos templomában. A kiknek bajuk van, azok nem ott vannak. Hát csak legyenek megnyugodva. Az elsőként, a huszonnyolc halottért egy csöndes misét szolgáltatasson meg száz angyali üdvözetet mondjon el, a tizennyolc halottért pedig egy csöndes misét meg ötven angyali üdvözetet kell elmondani.

E megnyugtató fölvilágosítások után egy forintot csúszttam a két gyertya közé (misére) s kezelvén Mihály bácsival, távoztunk, honnan utánunk jó éjszakát és szerencsés utat kívántak. No, a pár órai alvás ennyi törődés után minden kívánság nélkül is jó volt, hanem bizony az úthoz hiába kívántak szerencsét. Még fönt volt a hold, mikor indultunk, de az eső csepergett egész éjjel, kocsi, ló a szabad udvarban összeázott, nemkülönben Muladi, ki a lovai mellett szokott aludni. Még nem volt három óra, mikor a kocsira pakolásztunk a jólelkű vendéglősné segédkezése mellett az utcán mivelhogy az udvarban nem bírt megfordulni a kocsi) s arra haladván egy fiatal úri férfi, jó reggelt köszöntött. A vendéglősné mondta, hogy a falu jegyzője, igen korán kelő ember, s már megy a hivatalába. (Azt hiszem, egész Magyarországon Csépan kezdődnek legkorábban a hivatalos órák.)

Elköszönünk és jövünk, egy kis pálinkát reggelizvén az otthonfőzött becsületes ánizsmagosból, mi Muladit egészen helyreigazítja és halad. A megázott, zsíros, fekete földön úgy csúszkál jobbra-balra a kocsi, mint hóban a szánkó szokott fölfordulás előtt. A parti kiöntésekben, holt-tiszákban kacsák röpdösnek, s a vöcsök búvárkodik. Hogy Csongrádnál a vízen áthaladunk, éppen akkor készül indulni a gőzhajó. Az tíz óra tájban már ott van a város alatt s onnan csak két óra kocsival az út. De hát szebb ez így: hajnaltól estig gubbasztani a gummikőpönyegben s beszélgetni, ha nem nagyon ver az eső.

– A mi halottaink közül – mondja a feleségem – egyetlen egyet sem talált el a híres magyar. De a ti halottaid között említett egyet, a gyerekágyban elhaltat, olyan volt nálunk, nálatok meg nem volt.

– Én nem tudom, hogy lett volna. Azt mondják, hogy az öreg ember háta mögött látja a halottakat, hát lehet, hogy abban a kis szobában összekeverte a dolgot.

– Az alighanem úgy is lösz – szól vissza a lóhajtó ülésből Muladi, ki mint fuvaros, üzleti szempontból is föltétlen híve a csépai embernek.

Gondolkozok az ember beszédjein tovább. Különösen az a golyóáltali halálos halott nem hagy nyugtot. Hát hol, ki? A balkáni görbe országot négyen jártuk meg a famíliából s csak egy halt bele ebbe a vállalatba. Főhadnagy volt az osztrák gyalogságnál, de neki sem golyó okozta halálát, hanem meghült s aztán sorvadás vitte el szegény lelkemet. Honnan láthatja hát a csépai ember ezt a golyós halottat, ki ez?

Nem tudom. Az eső egyre esik, de nagyon esik, az útszélien látszik, mint dőlnek meg a kövér búzák. Nagyon unalmas a kocsin. Az ember

éhes, de nem ehetsz, mert az ételt elmossa az eső a kezéből, ihatnék, de nem ihat, mert mint keresse elő az üveget. Dohányozni sem igen lehet, mert a papírszivar elázik. A kocsis úgy belebujt a kifordított subába, hogy csak a kalapja látszik belőle.

– Megtaláltam a halottadat mondja egyszere a feleségem.

A névre, a melyet említett, csak isten őrzött, hogy a könny ki nem hullott a szememből. Egy rokon, a ki önkezével oltotta el fiatal élete világát tizenhat-tizenhét év előtt. Egy fiú, a ki nemcsak közel vérrokon volt, hanem talán a legjobb barátom is az eddigi életben, gyászlevelét most is őrzöm és mégis elfeledtem. És ez a csépai parasztember, a kihez az ember inkább kutatás kedvéért ment, említette, hogy látja, egy esztendő tévedéssel még az évei számát is megmondta s én mégis elfeledtem, sőt megtagadtam. Ha valahol élsz, a Mars-csillagon, vagy itt ringatózol az ablak előtt az ákácleveleken, kérem érte az engedelmedet, szelíd, jó, okos Ferim, ki túl vagy már minden emberi gyarlóságokon. Tetszésére bízom mindenkinek, hogy higgye-e vagy ne higgye, hogy kinevet-e érte vagy sem. A dolgot úgy mondtam el, a hogy volt (óhajtván mindenkép elkerülni, hogy esetleg a csépai ember is provokáljon). Annyi azonban bizonyos, hogy a fölfedezés megdöbbenett s nagyfokú röstelkedést éreztem a fölött, hogy miként bírhattam őt annyira elfelejteni, hogy még meg is tagadtam.

S haladván a zivatarrá változott esőben tovább, keressük ama gyerekágyban elhunytat, ki szülötte életéért a magáét adta cserébe. És akármit beszéljünk, érdemes volt elmenni a csépai emberhez, hogy tudatára juttatott annak, hogy mily kegyetlenek vagyunk holtaink emléke iránt. Az az ember mondja, hogy látok egyilyent s én azt gondolom: nem igaz, olyan nem is volt. Pedig volt, mint a hogy meg is találtuk, csak az esztendőknben volt tévedés. Persze húsz esztendő sok idő s ép most húsz éve annak a szomorú esetnek. Pedig annál inkább emlékezetes, mert egy más, óriás katasztrófa keretében, a nagy árvíz alkalmával történt s imhol Cséparára kellett mennem, hogy az ottvaló ember eszembe juttassa az elhunyt rokont, kit mindnyájan oly igen nagyon szerettünk.

– A csépai embör mindönt mögmond – szól vissza a beszédre Muladi oly kemény hangon, mintha most is valami varumléniát (schwarmlinie) komandérozna.

Az idő nagyon alkalmas a gondolkozásra, mert egészen csinos fürgeteg támad. A virágos ákáczerdő, melyen tegnap úgy haladtunk át órák hosszat, hogy szinte elhódított a mély illatával, most lucskos, fázós pagony, nyulak, fácánok mind elbújtak, nincs más az úton, csak a faágak, miket

a vihar leszakgatott. Enni is kellene már, a lovak is kívánják az abrakot, de hol? A közeli és távoli majorokban gazdálkodó urak nagyobb része ismerős, más részük jóbarát, megint másrészük rokon, de ilyen nekiöltözökéssel oda bemenni semmiképpen sem lehet. Inkább kerülünk is, csak majort ne érjünk. De hát hova bújjunk akkor? mert ez a zivatar csakugyan több a soknál.

A kérdésre a ritkuló fák mögül egy magas, hatalmas fehér kőszobor ad néma feleletet: Árpád urunk. Mióta megvan, még minden évben elmentem hozzá, e rendkívüli helyre, hol az itt támadó hangulatok hatása alatt ősz embereket láttam hálakönnyekre fakadni. Eddig a tisztelet vitt oda, most segedelmet kérni megyünk hozzá s jó urunk, nemzetünk legnagyobb embere bizony ezt ezer év múltán sem tagadja meg a magyartól. Az eső, mint viharból szokás, oldalt vág s így a nagy szobormű csarnokában tökéletes enyhelyet találunk. Nemcsak mi, a földeken dolgozó emberek, acatoló gyerekek, leányok mind Árpád védőszárnya alá futnak a fürgeteg elől. Csattogott az istennyla jobbra-balra, de kímélte Árpádot, ki az elemek heves dulakodása közben fehéren trónolt fönt a magasban, kő kardját térdeire fektetve. Most volt csak valóságos szimbólum ez a kőszobor előttünk, a kik alája menekültünk, mint kotlóstyúk alá a csirke.

S lent az enyhelyben beszélgettünk, – természetesen a csépai emberről. A vihar elől odamenekült emberek között egy sem akadt, a ki már nála járt volna, de hírért mind tudta s volt is köztük, ki szándékozott hozzá menni.

– Úgy lősz az, – vélte egy ember – hogy sok halottat emleget, különféle fajtájút, aztán véletlenül egyiket-másikat eltalálja.

Ha az ember az összes bölcseletek birtokában hosszúra, tudósformára növeszti a haját, pápaszemet tesz az orra nyergére és két esztendeig gondolkodik a dolog fölött, bizonyára akkor is csak arra az eredményre jut, mint a mit ez a megázott ember mondott ott a szeri pusztán.

Ebbe bele nyugodhatunk, de az a nyolcvanhárom éves ősz, állásbéli halott, a kit a csépai ember említett, még mindig nem hagy nyugtot. Miért keverte azt a beszédébe, mikor olyan halottam már csakugyan és igazán nincsen? Nem olyan fajtájú az én famíliám, nem szeret az egy sem sokáig élni, az átlagos életkor ötven és hatvan év között van s a legnagyobb kor a hetvennégy esztendő volt. Honnan veszi hát ezt a nyolcvanhárom esztendő halottat?

Ezt sem tudom. De bele voltam már győződve, hogy meg kell neki lenni s ha kutatva nem találok, majd magától jön elő az emlékezetben. Hát csakugyan. Idő múltán Szer alól valahogy elvergődünk s estére

szerencsésen haza is érünk az alsótanyára olyan közutakon át, a melyekkel való bajainkat csak azért nem írom le, mert akkor egy és más hatóságok irányában igen nyers igazságokat lennék kénytelen mondani. Denique, igen csinosan és igen alaposan összetörve és összeázva itthon vagyunk s ekkor már minden jól van, akárhog van is.

És másnap, a nyugalmas, csendes, hűs tanyaszobában egymagamban, irkálván e dolgokról, föltűnik előttem egy reszkető kezű, reszkető fejű agg, igen aggastyán rokon, kit életemben csak egyetlen egyszer láttam, de annak van már legalább is negyedszázada. Édesapámnak nagybátyja volt, a családnak ausztriai ágából, ki valahonnan Tyrolból vagy Stayerből látogatásunkra jött, mint már régen nyugalmazott katonadoktor. Jut eszembe, hogy azóta nem jutott az eszembe, de most hirtelen látom a világosszürke zöldposztós vadászkabátban és szinte érzem, mintha reszkető keze a fejemen nyugodna, mint akkor, a midőn megzavarodva álltam előtte, mert nem tudtam a német bácsival beszélni. Örömmel futok a konyhába:

– Megvan a halottam – mondom.

– No hála istennek – mondják – legalább nem töröd már rajta a fejedet...

Csakugyan hála Istennek, mert már igen nagyon kerestem. S a dolog vége mégis csak az, hogy érdemes volt elmenni a csépai emberhez, mert legalább eszembe jutatta azokat, a kiket elfelednem nem lett volna szabad.